

Актуален ли е днес първият учебник по Гражданско учение на Никола Станев от 1894 година и защо?

Никола Ганчев, ППМГ „Гео Милев“, гр. Стара Загора

„Който нарочно или от инат вреди на себе си, той не постъпва свободно, а неразумно...“

„Учебник по гражданско учение“ на Никола Станев се оказва едно интересно четиво, въпреки първоначалните ми очаквания относно учебната литература на времевия период, от който произлиза. Написан е на леснодостъпен език, идеите са обяснени с много примери и логично обосновани. Забележителна е именно възрастта на учебника – той е един вид същинска времева капсула, която е запазила не само разбиранията за обществото на един човек, живял над един век преди нас, но и картина на тогавашната Българска държава. Невероятна възможност е да погледнеш в този период не през сухите описания и изчистения език на учебник по история, а чрез думите на живелия тогава автор. Още по-невероятно е колко голяма част от учебника е актуална. Има цели пасажки, които лесно биха могли да бъдат сложени в съвременен учебник по гражданско образование и никой не би разбрал, че те всъщност идват отпреди Независимостта. Лесно е да си представим България след Освобождението като замръзнала от 14 век държава, в която тепърва започват ренесансовите процеси, но Никола Станев е доказателство за обратното – тогава вече има хора, напълно схванали ценностите на демократичното общество.

Днес сме свикнали всяка гледна точка относно даден въпрос да се разглежда от много ъгли, а всеки отговор да е максимално неутрален и „смекчен“, скривайки всякакви лични убеждения на авторите. Напълно са немислими всякакъв вид нападки към групи от хора. Поради тази причина, на моменти стилът на писане на Никола Станев ми се стори особено провокативен. Той много често заявява уверено мнението си в директни твърдения. Това е като глътка свеж въздух – приятно е усещането зад буквите да стои истински човек с мнения и вярвания. Той няма страх да поощрява или заклеймява дадени действия, вместо да определя със заповеднически тон какво трябва и какво не трябва да бъде правено. Един цитат, особено актуален и днес, който запечатва същността на този подход, е именно избрания от мен:

„Който нарочно или от инат вреди на себе си, той не постъпва свободно, а неразумно...“

Много често употребяваме думата „свобода“. Казваме, че сме свободни хора, които живеят в свободна държава. Борим се и живеем за свобода. Опитваме се във всеки един момент да я постигнем, да можем повече и повече неща. За жалост, когато някоя дума бива повтаряна твърде често, употребявана в твърде много различни ситуации, нейното значение

започва да се размива. Свободата вече не е само цел и благо, не е вродено състояние на човека; напротив, тя много често се превръща в извинение. Извинение да вредим както на другите, така и на себе си.

Всеки от нас е член на общество. Поради тази причина, за да определим какво е свободата, трябва да я разгледаме не само от личностна гледна точка, но и в контекста на колектива.

Независимо колко свободно е дадено общество, то има правила, защото правилата са сами по себе си изискване за съществуване на обществото. Всеки от нас следва културни правила, социални правила, закони. Ние често казваме, че те ограничават нашата свобода. Съответно, изглежда логично, че пристъпването на тези правила води до повече свобода.

Нека да разгледаме следната ситуация – всички закони биват премахнати. Ние бихме нарекли новосъздадената ситуация „анархия“, но това не е коректно. Дори анархистките общества разчитат на автоматично създаващите се междучовешки социални правила. По-правилно би било да наречем ситуацията „хаос“. В този хаос, всеки е „свободен“ – неограничен от законите. Следователно, можем да предположим, че някои хора ще прибегнат към насилие, защото нищо не ги спира от това. Ако дори и един човек прибегне до насилие, друг също ще трябва да прибегне до насилие, за да го спре, или никой няма да оцелее. Това води до верижна реакция, където всеки трябва да използва насилие, за да се защитава от другите. В този хаос няма никакви гаранции за действията на който и да е човек. Съответно, свободата на избор е изгубена – човекът няма избор на живот без насилие. Това, че сме премахнали всички закони, но все още не сме свободни, означава, че началната теза е грешна – премахването на правилата не води до свобода.

Това е именно проблемът, който споменах по-рано. „Свобода“ е дума, натоварена с множество значения. Когато говорим за „свобода“, не винаги е ясно дали говорим за „свобода на избор“ или „свобода от закони“. Още по-важно е, че много хора не осъзнават тази разлика. Получава се парадокс – въпреки общоприетото определение, човек в обществото с минимални, нерадикално ограничаващи закони може да се окаже по-свободен от друг, който е в територия без закони. А най-важните закони се оказват тези, които забраняват на човек да вреди на друг човек или да упражнява власт над него.

Никола Станев подкрепя тази идея в своя учебник, определяйки свободата със следните думи:

„Да бъде човек свободен, значи да му е позволено да прави всичко, което е добро, справедливо и полезно както за него, така и за съгражданите му.“

„Този, който вреди на себе си нарочно или от инат“, възприема действията си като свобода, защото смята, че те засягат само него. Това не е правилно, а е по-скоро егоистично мислене. Животът в общество предполага, че действията на всеки член влияят и на други членове в него. Човек, който вреди на себе си, вреди също и на близките си, на реда в обществото. Всеки човек има потенциал да води стойностен живот и да помага на другите.

Този, който вреди на себе си, прахосва този потенциал и по този начин вреди дори на хората в бъдещето.

Следователно да вредиш на себе си, не е проява на свобода в никакъв случай. Човекът, който вреди на себе си и не осъзнава, че вреди на другите, е неразумен.

В трудът си, Никола Станев показва и силна вяра в идеята за дълг към обществото. От човека, облагодетелстван от обществото, се очаква да облагодетелства това общество. Той трябва да бъде образован, да разбира политическата ситуация и проблеми, да спазва законите – да не вреди на другите, да се отнася с уважение към тях, да помага на държавата в упражняването на закона, да си плаща редовно данъците. Гражданинът трябва да е прилежен и пример за другите. Той трябва да е справедлив и добър. Това са основните отговорности на гражданина. Ние възприемаме свободата като липса на отговорност за нашите действията, но според Никола Станев, тя е точно обратното:

„Свободата винаги и навсякъде носи със себе си отговорността за постъпките.“

Тази идея може би даже е станала по-важна, отколкото когато е била написана от Никола Станев за първи път. В днешното глобално общество, човек има все повече и повече потенциал да навреди на другите, неограничен само от държавата си. Колкото по-свързани сме, толкова повече отговорност пада върху всеки един човек да изпълнява задълженията си като свободен гражданин. В учебника си, Никола Станев изразява надеждата си народите да осъзнаят приликите си и някой ден светът да се обедини, приключвайки всички войни. За да се случи това, човечеството трябва да е готово да захвърли омразата си към различния. Няма закони по-висши от добротата, състраданието и справедливостта.

Учебникът на Никола Станев определено ми даде нова гледна точка относно темата за гражданското образование. Сравнявайки неговият учебник със учебниците по гражданско образование, които използваме в училище, осъзнавам колко сухи и претрупани са те. В много по-малък обем Никола Станев обхваща много повече и по-лесно запомняща се информация за организацията на обществото. Никола Станев даже обяснява и политическата организация на България с описания на трите власти, техните звена, административни функции и цели.

Разбирането за свободата на Никола Станев показва най-голямата разлика между неговия и сегашните учебници. В съвременен учебник, неговата идея за свободата не може да съществува. В днешно време, ние изискваме и очакваме обективност. Обективността е нормална в учебник по физика или история, но несъвместима с гражданското образование, което е фундаментално субективна наука, защото се занимава с морални и социални въпроси.

Поради тази причина, авторите на учебници се абстрахират от определения, подобни на даденото от Никола Станев. Те не могат да твърдят, че свободата е да правиш добро, защото това би означавало да определят какво е добро, а такова определение би било възприето като налагане на морална рамка върху ученика. Вместо това учениците получават

абстрактни и много често твърде усложнени дефиниции, които не могат да бъдат практически приложени. В пълна противоположност на този подход, Никола Станев не е написал само просто указание за функцията на държавата, той е успял да създаде същински морален наръчник за бъдещия гражданин. За жалост, докато не се промени фундаментално разбирането ни за съдържанието, което може да присъства в един учебник, ние няма да можем дори да се приближим до качеството на написаното от него.

Във всеки случай, съвременните учебници се оказват неподходящи за учениците, които трябва да бъдат подготвени за обществото, чиито активни членове се очаква те да станат. Това можем да видим сами и от практиката. Според мен, учебникът на Никола Станев би бил много по-ефективен в класната стая със своя сбит и директен стил. Определено има много какво да се научи от неговия труд, най-малко, защото той се е доказал пред изпитанието на времето - след 120 години, две световни войни и няколко социални и културни революции, учебникът все още е актуален и дори става все по-актуален.